

ECONOMY

Шляхи розвитку середнього класу на регіональному рівні

В. В. Опалько, В. О. Денисенко

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
Corresponding author. E-mail: vikaonline@ukr.net

Paper received 28.05.17; Accepted for publication 05.06.17.

Анотація. Визначено критерії, відповідно до яких можна проводити оцінку масштабів середнього класу в регіоні. Наведено умови щодо посилення мотиваційної складової до становлення середнього класу через розвиток МСП. Названо проблеми у розвитку інфраструктури МСП. Запропоновано підходи до удосконалення механізму становлення середнього класу на регіональному рівні через коригування системи пріоритетів соціально-економічного розвитку; формування громадянського суспільства; формування нової моделі споживання; проведення активної антиінфляційної політики як важливого чинника зміцнення економічних позицій середніх верств населення; детінізацію економіки та доходів; реформування політики доходів з забезпеченням випереджаючих темпів зростання реальної заробітної плати; пріоритетний розвиток освіти як основного напрямку інвестицій у людський капітал; завершення пенсійної реформи; істотне нарощування інтелектуального потенціалу держави.

Ключові слова: середній клас; критерії середнього класу; механізм формування середнього класу.

Постановка проблеми. Ринкові перетворення в економіці України припускали кардинальні зміни в системі відносин власності, що мало створити умови для становлення і розвитку так званого середнього класу, який, на думку багатьох вчених, є важливим фактором забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності в країнах з розвинутою ринковою економікою. І хоча трансформація відносин власності в Україні здійснюється вже більше двадцяти років, сформуванню середнього класу досі не вдалося. Тому проблема його вивчення є актуальною як на державному, так і на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування середнього класу присвятили свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних вчених, в тому числі Л. Антошкіна, В. Васильченко, Е. Лібанова, А. Саввов, Т. Тресвятська, Дж. Гелбрейт та ін. В їх роботах увага приділяється як питанням вибору критеріїв віднесення до середнього класу, так і основним перешкодам, котрі стоять на шляху кількісного і якісного зростання середнього класу.

Метою статті є визначення основних шляхів формування середнього класу на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Трансформація відносин власності в ході ринкових перетворень створює передумови для формування та розвитку середнього класу за такими критеріями: відношення до засобів виробництва, розмір та спосіб отриманого доходу, а також рівень освіти [1, с. 69]. Причому бажано щоб здобутий рівень освіти забезпечував рівень доходів, котрі відповідають критеріям середнього класу. Проте потенційні можливості зростання середнього класу в пострадянських країнах, в тому числі і в Україні, поки що не реалізовані. Для прискореного зростання чисельності середнього класу потрібно здійснити певні заходи як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні. Для цього варто скористатися зарубіжним досвідом. Так, з метою формування середнього класу за критерієм володіння власністю держави з розвинутою ринковою економікою мотивують розвиток МСБ. В кожній з них для цього є певні державні структури. Наприклад, в США на федеральному рівні діє

Адміністрація з питань малого бізнесу (АМБ), яка забезпечує правове і організаційне забезпечення малого бізнесу і фінансову державну підтримку. В АМБ є відділення в усіх великих містах США, під її підпорядкуванням діє велика кількість консультативних та інформаційних організацій, центрів розвитку малого бізнесу. Крім того, додаткову допомогу малим підприємствам по всій країні надають більше 2700 торгово-промислових палат [2, с. 100].

В Україні Державна регуляторна служба та центри надання адміністративних послуг не вирішують в повному обсязі проблеми малого бізнесу. Ми вважаємо за доцільне створити Адміністрацію малого бізнесу в Україні (АМБУ), яка предметно і постійно займалася б загальними проблемами підприємництва. Територіальні органи АМБУ повинні складатись із агентств в містах і районах, які будуть взаємодіяти з асоціаціями малих підприємств на відповідних територіях. Асоціації малих підприємств необхідно наділити правом участі у кадрових призначеннях керівників територіальних агентств АМБУ, у прийнятті рішень по наданню державної фінансової підтримки малим підприємствам, у вирішенні інших важливих питань діяльності агентств.

Основними функціями АМБУ повинні стати: реєстрація суб'єктів малого бізнесу в обліковому порядку, надання їм фінансової державної підтримки; захищати їх від незаконних перевірок контролюючих органів; маркетинг їх товарів і послуг; надання методичної та юридичної допомоги в навчанні суб'єктів і бажаючих займатись малим підприємництвом тощо.

Крім того, розвитку малого і середнього бізнесу в Україні в сучасний період заважають організаційно-правові труднощі започаткування бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності; недоступність кредитних ресурсів як для започаткування, так і для ведення бізнесу чи його відновлення; недостатні зв'язки з міжнародними фінансовими організаціями по залученню інвестицій і грантів; переважно декларативний характер державної підтримки підприємництва, неоднозначність та суперечливість чинної нормативно-правової бази; територіальні

диспропорції, тобто концентрація малих підприємств довкола промислових центрів і майже відсутність їх у віддалених районах і селах; несприятлива податкова політика, непомірний тягар оподаткування; обмежені можливості для захисту від протиправних посягань; криза неплатежів та проблеми з формуванням нових взаємозв'язків, каналів збуту; низька платоспроможність населення; слабкість інфраструктури малого та середнього підприємництва; недостатність професійних знань та досвіду тих, хто займається малим та середнім бізнесом [3].

Важливою умовою щодо посилення мотиваційної складової до становлення середнього класу за умов розвитку середнього та малого бізнесу є сприяння впорядкованості умов його діяльності. Адже допущені помилки з боку держави в цих питаннях завдали певної шкоди. Тому забезпечення сприятливих стабільних умов діяльності підприємств середнього і малого бізнесу доцільно враховувати в реалізації державної політики нарощування потенціалу прошарку середнього класу в Україні. Як вже зазначалося, підприємницька діяльність у формі малих, середніх господарських структур має значний потенціал становлення середнього класу в Україні. Тому є необхідним створення ефективного механізму підтримки і розвитку малого і середнього бізнесу на загальнодержавному та регіональному рівнях, як основи формування середнього класу.

Основними напрямками розвитку малого й середнього бізнесу мають стати: передача самоврядним організаціям малого та середнього бізнесу низки державних регуляторних функцій; адаптація спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва до реалій та вимог сучасної економіки з метою посилення її цільового спрямування та запобігання необґрунтованому використанню в схемах мінімізації оподаткування; покращення доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до інформації та процедур державних закупівель; запровадження державних програм збільшення експортної спроможності малого підприємництва; адекватне представлення інтересів національного малого та середнього підприємництва у двосторонніх та багатосторонніх міжнародних торговельних переговорах; стимулювання ділової активності населення у видах економічної діяльності, що є потенційно привабливими для малого підприємництва, сприяють соціальній захищеності громадян, подоланню депресивності територій, розвитку малих міст і сільських поселень; покращення просторово-об'єктної структури підприємництва; протидія проявам монополізму, «клієнтських» відносин і корупції у відносинах «влада-бізнес»; формування ефективного інфраструктури підтримки розвитку малого та середнього підприємництва як основи формування середнього класу.

Основною метою формування інфраструктури підтримки малого підприємництва з точки зору держави є створення умов для ефективного впровадження діяльності суб'єктами господарювання, створення нових робочих місць, збільшення обсягів виробництва та усунення диспропорційності у розвитку регіонів за рахунок вирівнювання економічного потенціалу [4, с. 169].

В Україні вже створено певну кількість закладів інфраструктури підтримки. Але їх кількісні показники та нерівномірність розташування по території України не завжди свідчать про ефективність впливу на вирішення соціально-економічних проблем в регіонах та подальші темпи розвитку малого підприємництва.

Існуюча в Україні мережа інфраструктури дуже часто перетворюється на мережу звичайних комерційних структур, що надають послуги на платній основі, або ж довготерміново перебуває в ранній стадії становлення. Це зумовлено законодавчою неврегульованістю питань щодо визначення суті, класифікації та порядку створення об'єктів інфраструктури, відсутністю належної фінансової підтримки та відповідної матеріально-технічної бази.

Надзвичайно мала підтримка з боку держави не дозволяє згаданим структурам ефективно працювати, належним чином розв'язувати державні, регіональні, соціальні та інші проблеми малого підприємництва та середнього класу, а тим більше, використовувати інформаційно-комунікативні технології, що суттєво впливає на результативність роботи. Як підтвердження цього, слід зазначити, що лише 5,2% коштів місцевих бюджетів спрямовується на розвиток інфраструктури. Із-за обмеженості коштів, в більшості регіонів або ще не сформовано базової мережі фінансово-кредитної та навчально-консультативної інфраструктури підтримки бізнесу, або формується вона спонтанно без координуючої ролі місцевої влади, що знижує ефективність її функціонування для забезпечення потреб розвитку місцевого малого та середнього бізнесу [5, 24].

Наслідком відсутності ефективного інституційної системи підтримки малого та середнього підприємництва на місцевому рівні, в т.ч. інноваційного підприємництва, є той факт, що у минулому році лише 0,2% всіх підтриманих на місцевому рівні бізнес-проектів носили інноваційний характер.

До проблем у розвитку інфраструктури слід віднести також існуючі диспропорції у формуванні окремих її елементів в більшості регіонів, зокрема:

- чверть всіх об'єктів інфраструктури функціонує у столиці, а найменша їх кількість – у таких регіонах як Чернігівська, Чернівецька, Рівненська, Тернопільська області;

- третина всіх бізнес-центрів (143 установи) зосереджена в столиці [6].

Для становлення потужного середнього класу важливе значення має удосконалення механізму залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку й створення умов для повернення “вивезених” капіталів, тому що без додаткових інвестиційних ресурсів неможливе здійснення ефективного реконструкції й модернізації виробничих потужностей, різке підвищення як технологічного рівня виробництва, так і життєвого рівня населення, розширення на цій основі прошарку середнього класу [7, с. 69].

Прямі іноземні інвестиції мають ряд переваг: служать додатковими джерелами капіталу для безпосереднього фінансування виробництва конкретних товарів і послуг; забезпечують упровадження нових технологій, передових методів управління й маркетингу; на відміну від іноземних позик і кредитів не збільшують

державний борг; сприяють росту валютних надходжень; забезпечують найбільш м'яке й ефективне включення вітчизняної економіки у світове господарство (завдяки виробничій і науково-технічній кооперації); сприяють формуванню конкурентного ринкового середовища; впливають на вітчизняні монополії. Залучення іноземних інвестицій і стимулювання повернення "вивезеного" капіталу варто розглядати як невід'ємну частину інноваційно-інвестиційної стратегії держави, необхідне створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів. Розробка зваженої державної політики формування ефективної системи мобілізації інвестиційних ресурсів, основаної на принципах ефективного управління і особливостях об'єкта управління, є першочерговим і невідкладним завданням організації інноваційно-інвестиційної діяльності держави. Такий напрям державної політики буде сприяти формуванню та розширеному відтворенню потужного середнього класу.

Крім того, механізм формування середнього класу в Україні повинен бути спрямований на виконання наступних завдань:

- коригування системи пріоритетів соціально-економічного розвитку. Протягом останніх років соціальна політика вимушено зводилася переважно до надання мінімальної допомоги соціально вразливим верствам населення. Економічне зростання забезпечує фундамент для переорієнтації соціальної політики, насамперед на підтримку працюючого населення, зростання заробітної плати, захист інтелектуальної власності і зміцнення на цих засадах становища висококваліфікованої робочої сили та на підтримку підприємництва. У поєднанні з подоланням надмірної диференціації доходів населення це створить передумови для формування середнього класу;

- формування громадянського суспільства з потужним і численним середнім класом, який у найближчій перспективі має охоплювати 55-60% населення, сприяючи істотному зниженню частки людей з доходами нижчими за прожитковий мінімум [8, с. 29];

- формування нової моделі споживання, яка відповідатиме гідному рівню життя і стимулюватиме економічну (трудова та підприємницьку) активність. Такий стандарт добробуту включає: якісне житло, високу забезпеченість товарами довготривалого користування, доступність якісної медичної допомоги, освіти, побутового обслуговування;

- протидія посиленню економічної нерівності населення. Відповідно влада повинна запровадити систему захисту прав дрібних інвесторів, підвищити персональну відповідальність керівників за своєчасну виплату заробітної плати, добитися зміни ідеології та ставок оподаткування малого та середнього бізнесу,

забезпечити активну його підтримку, розвиток самозайнятості населення;

- проведення активної антиінфляційної політики як важливого чинника зміцнення економічних позицій середніх верств населення;

- детінізація економіки та доходів, яку слід проводити дуже виважено і помірковано, з урахуванням того, що тіньовий сектор сьогодні, по-перше, реально забезпечує пропозицію ряду товарів та послуг, яких немає на зареєстрованому ринку, а по-друге, є одним з основних джерел доходів широких верств населення, включаючи ті, що реально претендують на входження до середнього класу;

- реформування політики доходів з забезпеченням випереджаючих темпів зростання реальної заробітної плати, відновлення її професійно-кваліфікаційної диференціації, усуненням необґрунтованих міжгалузевих диспропорцій;

- пріоритетний розвиток освіти як основного напрямку інвестицій у людський капітал. Необхідною умовою і метою модернізації системи освіти, основним чинником її подальшого розвитку має стати забезпечення єдності освіти і науки в процесі підготовки та перепідготовки кадрів. Швидкі темпи структурних зрушень у сучасній економіці та старіння знань, набутих під час первинної професійно-освітньої підготовки, зумовлюють необхідність запровадження системи неперервної освіти або освіти протягом усього життя людини з забезпеченням зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною та вищою освітою, оптимізацією системи перепідготовки та підвищення кваліфікації, створенням інтегрованих навчальних планів та програм;

- завершення пенсійної реформи, необхідність якої зумовлюється як соціальними, так і економічними чинниками. Система пенсійного забезпечення має перетворитися з тягаря для економіки на один з рушіїв прискорення її розвитку, стабільне джерело доходів літніх людей та довгострокових інвестицій;

- істотне нарощування інтелектуального потенціалу держави, удосконалення його якісної структури, створення механізмів надійного захисту прав інтелектуальної власності. Для цього необхідно прийняти відповідні нормативно-правові акти, забезпечити гармонізацію системи національного законодавства з нормами та принципами міжнародного права;

Висновки. Таким чином, механізм сприяння становленню середнього класу повинен бути обґрунтованим, розробленим і узгодженим з національною стратегією економічного розвитку держави. Необхідно чітко визначити повноваження та відповідальність суб'єктів, на яких буде покладено завдання сприяння формуванню середнього класу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковтуненко В.О. Теоретико-методологічні проблеми формування середнього класу в Україні / В.О. Ковтуненко // Збірник наукових праць. – Тернопіль, 2008. – Випуск 10. – С. 161-166.
2. Іщенко О.М. Місцеве самоврядування: світовий досвід та особливості української моделі / Іщенко О.М. – К., 2003. – 602с.
3. Медведенко І.В. Роль держави в процесі становлення середнього класу в Україні [Електрон. ресурс] / І.В. Медведенко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/jalilo16/009/htm>.
4. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / Варналій З.С. – К.: Т-во Знання, КОО, 2003. – 302 с.
5. Бачурин А. Экономическая и социальная политика государства по улучшению условий жизни / А. Бачурин // Экономист. – 2003. – № 68. – С. 24.
6. Напрямки діяльності Українського фонду підтримки під-

приемництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufpp.gov.ua/about_fund/activities

7. Леоненко П. М. Сучасні економічні системи: [Навч. посіб.] / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна . – К.: Знання, 2006. – 429 с. – (Вища освіта XXI століття).
8. Савчук В. Методологія соціальної стратифікації Й.Шумпетера та природа середнього класу як інститут сучасної економічної системи / В.Савчук, Ю. Зайцев // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 4 – С. 22- 30.

REFERENCES

1. Kovtunenکو, V.A. (2008). Theoretical and methodological problems of the formation of middle class in Ukraine. Zbirnyk naukovykh prats' (Collection of scientific papers). 161–166 (in Ukr.)
2. Ishchenko, A.N. (2003). Local government: international experience and features of Ukrainian model. Kyiv, 602 p. (in Ukr.)
3. Medvedenko, I.V. (2009) The state's role in the formation of the middle class in Ukraine. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Table/jalilol6/009/htm>. (in Ukr.)
4. Varnaliy, Z.S. (2003). Small business: Fundamentals of Theory and Practice. Kyiv.: Knowledge (in Ukr.)
5. Bachurin, A. (2003). Economic and social policy for improving the lives conditions . Ekonomist (Economist), 24 (in Russ.)
6. Directions of Ukrainian Fund of the Support of Entrepreneurship Retrieved from http://ufpp.gov.ua/about_fund/activities (in Ukr.)
7. Leonenko, P. and Cherepnin, O.I. (2006). Modern economic systems. Kyiv .: Knowledge (in Ukr.)
8. Savchuk, V. (2004). The methodology of social stratification of J. Schumpeter and the nature of middle class as an institution of the modern economic system. Ukrayina: aspekty pratsi (Ukraine: aspects of labor). 22– 30 (in Ukr.)

Ways of forming the middle class at the regional level

V. V. Opal'ko, V. O. Denysenko

Abstract. Market reforms in Ukraine's economy assumed the drastic changes in the system of ownership relations, that should to create the conditions for the formation and development of the so-called middle class, which, according to many scientists, is an important factor in ensuring the socio-economic and political stability in the countries with developed market economies. The relationship (inverse mutual influence) of the entrepreneurial activities and problems of forming a middle class is substantiated. On the one hand, the private entrepreneurship is the basis for the forming a middle class (in the form of business entities), on the other hand – the forming a middle class is the main condition for the successful development of entrepreneurship. Mechanism for promoting the formation of a powerful middle class consists in the fact that this model of the development should act in the regime of fast economic renewal. This conclusion is based on the survey of different categories of population who identify themselves with the middle class. For these people the factors of the state socio-economic policy, state social guarantees, the availability of a permanent job, access to vocational education, motivation for entrepreneurship are of great importance. The approaches for the improvement of the formation mechanism of the middle class is proposed. We have established that the priorities in this direction are the adjustments of the system of priorities of socio-economic development, the formation of civil society, the formation of new model of consumption, that will meet a decent standard of life and stimulate the economic (labor and business) activity; the maintenance of high rates of economic growth with the simultaneous counteraction of strengthening the economic inequality of the population; an active anti-inflation policy as an important factor in strengthening the economic position of the middle strata of the population; changes in tax policy; shadowing of economy and incomes; reforming of income policy which ensure the outpacing rates growth in real wages; an increase in the demand for labor with simultaneous rapid elimination of the artificial retention the surplus labor in enterprises; reform of the education sector with the maximum approximation of its quality to the world standards; the completion of the pension reform; priority development of education as the main direction of investment in human capital; a significant build-up of the country's intellectual potential; promoting the entrepreneurship.

Keywords: *middle class; criteria for the middle class; mechanism of development entrepreneurship; small and medium enterprises; infrastructure of support for small and medium enterprises; mechanism of forming a middle class.*

Пути формирования среднего класса на региональном уровне

V. V. Opal'ko, V. A. Denisenko

Аннотация. Определены критерии, согласно которым можно проводить оценку масштабов среднего класса в регионе. Приведены условия для усиления мотивационной составляющей к становлению среднего класса через развитие МСП. Названы проблемы в развитии инфраструктуры МСП. Предложены подходы к совершенствованию механизма становления среднего класса на региональном уровне через корректировки системы приоритетов социально-экономического развития; формирования гражданского общества; формирование новой модели потребления; проведение активной антиинфляционной политики как важного фактора укрепления экономических позиций средних слоев населения; детенизации экономики и доходов; реформирования политики доходов с обеспечением опережающих темпов роста реальной заработной платы; приоритетное развитие образования как основного направления инвестиций в человеческий капитал; завершение пенсионной реформы; существенное наращивание интеллектуального потенциала государства.

Ключевые слова: *средний класс; критерии среднего класса; механизм формирования среднего класса; механизм формирования среднего класса.*